Publicatieblad
van de Europese Unie

NL
C-serie

C/2024/6821

29.11.2024

AANBEVELING VAN DE RAAD

van 21 oktober 2024

inzake het economisch, begrotings-, werkgelegenheids- en structuurbeleid van Letland

(C/2024/6821)

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, en met name artikel 121, lid 2, en artikel 148, lid 4,

Gezien Verordening (EU) 2024/1263 van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2024 betreffende de doeltreffende coördinatie van het economisch beleid en betreffende het multilaterale begrotingstoezicht en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1466/97 van de Raad ([1]), en met name artikel 3, lid 3,

Gezien de aanbeveling van de Europese Commissie,

Gezien de resoluties van het Europees Parlement,

Gezien de conclusies van de Europese Raad,

Gezien het advies van het Comité voor de werkgelegenheid,

Gezien het advies van het Economisch en Financieel Comité,

Gezien het advies van het Comité voor sociale bescherming,

Gezien het advies van het Comité voor de economische politiek,

Overwegende hetgeen volgt:

(1) Verordening (EU) 2021/241 van het Europees Parlement en de Raad ([2]), waarbij de herstel- en veerkrachtfaciliteit ("de faciliteit") werd ingesteld, is op 19 februari 2021 in werking getreden. De faciliteit biedt de lidstaten financiële ondersteuning voor de uitvoering van hervormingen en investeringen, die worden gerealiseerd met budgettaire stimulansen door de Unie. In overeenstemming met de prioriteiten van het Europees Semester voor coördinatie van het economisch beleid, draagt de faciliteit bij aan het economisch en sociaal herstel en de uitvoering van duurzame hervormingen en investeringen, met name hervormingen en investeringen om de groene en de digitale transitie te bevorderen en de economieën van de lidstaten veerkrachtiger te maken. Zij helpt ook de overheidsfinanciën te versterken en de groei en werkgelegenheid op middellange en lange termijn te stimuleren, de territoriale cohesie binnen de Unie te verbeteren en de verdere uitvoering van de Europese pijler van sociale rechten te ondersteunen.

(2) Verordening (EU) 2023/435 van het Europees Parlement en de Raad ([3]) ("de REPowerEU-verordening"), die op 27 februari 2023 is vastgesteld, heeft tot doel de Unie geleidelijk onafhankelijker te maken van de invoer van Russische fossiele brandstoffen. Dit zou moeten bijdragen tot energiezekerheid en de diversificatie van de energievoorziening van de Unie en tegelijkertijd het gebruik van hernieuwbare energiebronnen, de opslagcapaciteit voor energie en de energie-efficiëntie vergroten. Letland heeft een nieuw REPowerEU-hoofdstuk toegevoegd aan zijn nationale herstel- en veerkrachtplan om belangrijke hervormingen en investeringen te financieren die de REPowerEU-doelstellingen helpen verwezenlijken.

([1]) PB L, 2024/1263, 30.4.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1263/oj.
([2]) Verordening (EU) 2021/241 van het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2021 tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit (PB L 57 van 18.2.2021, blz. 17, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2021/241/oj).
([3]) Verordening (EU) 2023/435 van het Europees Parlement en de Raad van 27 februari 2023 tot wijziging van Verordening (EU) 2021/241 wat betreft REPowerEU-hoofdstukken in herstel- en veerkrachtplannen en tot wijziging van Verordeningen (EU) nr. 1303/2013, (EU) 2021/1060 en (EU) 2021/1755 en Richtlijn 2003/87/EG (PB L 63 van 28.2.2023, blz. 1, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2023/435/oj).

(3) Op 16 maart 2023 heeft de Commissie een mededeling gepubliceerd met de titel "Concurrentievermogen van de EU op lange termijn: blik op de periode na 2030", als basis voor beleidsbeslissingen en met als doel te werken aan een groeibevorderend regelgevingskader. De mededeling schetst het concurrentievermogen ten aanzien van negen elkaar versterkende aanjagers. Van die aanjagers zijn de toegang tot particulier kapitaal, onderzoek en innovatie, onderwijs en vaardigheden en een goed functionerende eengemaakte markt de belangrijkste beleidsprioriteiten voor hervormingen en investeringen met als doel de huidige productiviteitsuitdagingen aan te pakken en het concurrentievermogen van de Unie en haar lidstaten op lange termijn op te bouwen. Op 14 februari 2024 heeft de Commissie een mededeling gepubliceerd met de titel "Het jaarverslag over de eengemaakte markt en het concurrentievermogen 2024". In die mededeling worden de sterktes en zwaktes van het concurrentievermogen van de eengemaakte markt van Europa beschreven. De ontwikkelingen van het jaar worden geschetst aan de hand van de negen geselecteerde aanjagers van het concurrentievermogen.

(4) Op 21 november 2023 heeft de Commissie de jaarlijkse duurzamegroeianalyse 2024 vastgesteld en daarmee de aanzet gegeven van het Europees Semester van 2024. Op 22 maart 2024 hechtte de Europese Raad zijn goedkeuring aan de prioriteiten van de analyse voor 2024 die rond de vier dimensies van concurrerende duurzaamheid zijn geconcentreerd. Op 21 november 2023 heeft de Commissie op basis van Verordening (EU) nr. 1176/2011 van het Europees Parlement en de Raad ([4]) ook het waarschuwingsmechanismeverslag 2024 vastgesteld, waarin zij Letland niet heeft genoemd als een van de lidstaten die mogelijk door onevenwichtigheden is geraakt of het risico loopt daardoor geraakt te worden, en waarvoor een diepgaande evaluatie nodig zou zijn. Op dezelfde datum heeft de Commissie tevens een advies vastgesteld over het ontwerpbegrotingsplan van Letland voor 2024. De Commissie heeft ook een aanbeveling vastgesteld voor een aanbeveling van de Raad over het economisch beleid van de eurozone en een voorstel voor het gezamenlijk verslag over de werkgelegenheid voor 2024 waarin de uitvoering van de werkgelegenheidsrichtsnoeren en de beginselen van de Europese pijler van sociale rechten wordt geanalyseerd. De Raad heeft de aanbeveling over het economisch beleid van de eurozone ([5]) (de "Aanbeveling van 2024 over de eurozone") op 12 april 2024 aangenomen en het gezamenlijk verslag over de werkgelegenheid op 11 maart 2024.

(5) Op 30 april 2024 is het nieuwe kader voor economische governance van de Unie in werking getreden. Het kader omvat de nieuwe Verordening (EU) 2024/1263 betreffende de doeltreffende coördinatie van het economisch beleid en betreffende het multilaterale begrotingstoezicht, de gewijzigde Verordening (EG) nr. 1467/97 van de Raad ([6]) over de bespoediging en verduidelijking van de tenuitvoerlegging van de procedure bij buitensporige tekorten en de gewijzigde Richtlijn 2011/85/EU van de Raad ([7]) betreffende voorschriften voor de begrotingskaders van de lidstaten. De doelstellingen van het nieuwe kader voor economische governance zijn het bevorderen van gezonde en houdbare overheidsfinanciën, duurzame en inclusieve groei en veerkracht door middel van hervormingen en investeringen en het voorkomen van buitensporige overheidstekorten. Het nieuwe kader voor economische governance bevordert ook de nationale verantwoordelijkheid en heeft een grotere focus op de middellange termijn, in combinatie met een doeltreffendere en meer samenhangende handhaving. Elke lidstaat moet bij de Raad en de Commissie een nationaal budgettair-structureel plan voor de middellange termijn indienen. Een nationaal budgettair-structureel plan voor de middellange termijn bevat de budgettaire, hervormings- en investeringstoezeggingen van een lidstaat, met een planningshorizon van vier of vijf jaar, afhankelijk van de normale duur van de nationale legislatuurperiode. Het netto-uitgaventraject ([8]) van de nationale budgettair-structurele plannen voor de middellange termijn moet voldoen aan de vereisten van Verordening (EU) 2024/1263, met inbegrip van de vereisten om de overheidsschuld aan het einde van de aanpassingsperiode op een plausibel neerwaarts pad te brengen of te houden of op een prudent niveau onder 60 % van het bruto binnenlands product (bbp) te houden en om het overheidstekort op middellange termijn onder de in het Verdrag vastgelegde referentiewaarde van 3 % van het bbp te brengen en/of te houden. Indien een lidstaat zich overeenkomstig de criteria van Verordening (EU) 2024/1263 verbindt tot een relevante reeks hervormingen en investeringen, kan de aanpassingsperiode met maximaal drie jaar worden verlengd. Om de opstelling van die nationale budgettair-structurele plannen voor de middellange termijn te ondersteunen, heeft de Commissie op 21 juni 2024 richtsnoeren gepubliceerd over de informatie die de lidstaten moeten verstrekken in hun nationale budgettair-structurele plannen voor de middellange termijn en jaarlijkse voortgangsverslagen. Overeenkomstig de artikelen 5 en 36 van Verordening (EU) 2024/1263 heeft de Commissie in voorkomend geval referentiepaden en technische informatie aan de lidstaten bezorgd. De lidstaten moeten hun nationale budgettair-structurele plannen voor de middellange termijn uiterlijk op 20 september 2024 indienen, tenzij de lidstaat en de Commissie een redelijke verlenging van de termijn overeenkomen. Overeenkomstig hun nationale

([4]) Verordening (EU) nr. 1176/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 16 november 2011 betreffende de preventie en correctie van macro-economische onevenwichtigheden (PB L 306 van 23.11.2011, blz. 25, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2011/1176/oj).

([5]) Aanbeveling van de Raad van 12 april 2024 over het economisch beleid van de eurozone (PB C, C/2024/2807, 23.4.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/2807/oj).

([6]) Verordening (EG) nr. 1467/97 van de Raad van 7 juli 1997 over de bespoediging en verduidelijking van de tenuitvoerlegging van de procedure bij buitensporige tekorten (PB L 209 van 2.8.1997, blz. 6, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/1997/1467/oj).

([7]) Richtlijn 2011/85/EU van de Raad van 8 november 2011 tot vaststelling van voorschriften voor de begrotingskaders van de lidstaten (PB L 306 van 23.11.2011, blz. 41, ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2011/85/oj).

([8]) Netto-uitgaven in de zin van artikel 2, punt 2), van Verordening (EU) 2024/1263: "netto-uitgaven" zijn de overheidsuitgaven ongerekend i) rente-uitgaven, ii) discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde, iii) uitgaven voor programma's van de Unie die volledig met inkomsten uit Uniefondsen worden gefinancierd, iv) nationale uitgaven voor medefinanciering van door de Unie gefinancierde programma's, v) cyclische elementen van de uitgaven voor werkloosheidsuitkeringen en vi) eenmalige en andere tijdelijke maatregelen.

wettelijke kaders kunnen de lidstaten hun ontwerpplannen voor de middellange termijn met hun nationale parlementen bespreken, de onafhankelijke begrotingsinstellingen vragen een advies uit te brengen en de sociale partners en andere nationale belanghebbenden raadplegen.

(6) In 2024 blijft het Europees Semester evolueren in overeenstemming met de uitvoering van de faciliteit. De volledige uitvoering van de herstel- en veerkrachtplannen blijft essentieel voor de verwezenlijking van de beleidsprioriteiten in het kader van het Europees Semester, aangezien de plannen helpen bij het doeltreffend aanpakken van alle of een aanzienlijk deel van de problemen die zijn aangehaald in de relevante landspecifieke aanbevelingen die in de afgelopen jaren zijn gedaan. De landspecifieke aanbevelingen van 2019, 2020, 2022 en 2023 blijven onverminderd van belang voor herstel- en veerkrachtplannen die zijn herzien, bijgewerkt of gewijzigd overeenkomstig de artikelen 14, 18 en 21 van Verordening (EU) 2021/241.

(7) Op 30 april 2021 heeft Letland overeenkomstig artikel 18, lid 1, van Verordening (EU) 2021/241 zijn herstel- en veerkrachtplan ingediend bij de Commissie. Op grond van artikel 19 van Verordening (EU) 2021/241 heeft de Commissie de relevantie, doeltreffendheid, efficiëntie en samenhang van het herstel- en veerkrachtplan beoordeeld overeenkomstig de in bijlage V bij die verordening opgenomen beoordelingsrichtsnoeren. Op 13 juli 2021 heeft de Raad zijn uitvoeringsbesluit betreffende de goedkeuring van de beoordeling van het herstel- en veerkrachtplan voor Letland ([9]) vastgesteld, dat werd gewijzigd op 8 december 2023 op grond van artikel 18, lid 2, van Verordening (EU) 2021/241 om de maximale financiële bijdrage voor niet terug te betalen financiële steun bij te werken en het REPowerEU-hoofdstuk erin op te nemen ([10]). De tranches worden vrijgegeven als de Commissie overeenkomstig artikel 24, lid 5, van Verordening (EU) 2021/241 verklaart dat Letland de desbetreffende in het uitvoeringsbesluit van de Raad vastgelegde mijlpalen en streefdoelen op bevredigende wijze heeft verwezenlijkt. Bevredigende verwezenlijking impliceert dat de verwezenlijking van eerdere mijlpalen en streefdoelen niet is teruggedraaid.

(8) Op 14 mei 2024 heeft Letland zijn nationale hervormingsprogramma 2024 ingediend, en op 30 april 2024 zijn stabiliteitsprogramma 2024, in overeenstemming met artikel 4, lid 1, van Verordening (EG) nr. 1466/97 van de Raad ([11]).

(9) Op 19 juni 2024 heeft de Commissie het landverslag 2024 voor Letland gepubliceerd. Daarin werd de vooruitgang beoordeeld die Letland heeft geboekt bij de uitvoering van de desbetreffende landspecifieke aanbevelingen die de Raad tussen 2019 en 2023 heeft aangenomen, en werd de balans opgemaakt van de uitvoering door Letland van het herstel- en veerkrachtplan. Op basis van die analyse werden in het landverslag lacunes vastgesteld met betrekking tot de uitdagingen die niet of slechts gedeeltelijk worden aangepakt in het herstel- en veerkrachtplan, alsook nieuwe en opkomende uitdagingen. Ook werd de voortgang beoordeeld die Letland heeft geboekt bij de uitvoering van de Europese pijler van sociale rechten en bij de verwezenlijking van de kerndoelen van de Unie inzake werkgelegenheid, vaardigheden en armoedebestrijding, alsook bij de verwezenlijking van de duurzameontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

(10) Volgens door Eurostat gevalideerde gegevens is het overheidstekort van Letland afgenomen van 4,6 % van het bbp in 2022 tot 2,2 % in 2023, terwijl de overheidsschuld is gestegen van 41,8 % van het bbp eind 2022 tot 43,6 % eind 2023.

(11) Op 12 juli 2022 heeft de Raad aanbevolen ([12]) dat Letland actie onderneemt om ervoor te zorgen dat de groei van de nationaal gefinancierde primaire lopende uitgaven in 2023 in overeenstemming is met een algemene neutrale fiscale beleidskoers ([13]), rekening houdend met de aanhoudende tijdelijke en gerichte steun aan huishoudens en bedrijven die het meest kwetsbaar zijn voor stijgingen van de energieprijzen en aan mensen die Oekraïne ontvluchten. Letland kreeg de aanbeveling klaar te staan om de lopende uitgaven aan te passen aan de veranderende situatie. Letland kreeg ook de aanbeveling om meer overheidsinvesteringen te doen voor de groene en de digitale transitie, en voor energiezekerheid in het kader van het REPowerEU-initiatief, onder meer door gebruik te maken van de faciliteit en andere Uniefondsen. Volgens ramingen van de Commissie was de begrotingskoers ([14]) in 2023 expansief (0,5 % van het bbp), in een context van hoge inflatie. De groei van de nationaal gefinancierde primaire lopende uitgaven

([9]) Doc. ST 10157/21 INIT + ADD 1.

([10]) Uitvoeringsbesluit van de Raad van 8 december 2023 tot wijziging van het Uitvoeringsbesluit van 13 juli 2021 betreffende de goedkeuring van de beoordeling van het herstel- en veerkrachtplan voor Letland (ST 15569/23 INIT + ADD 1).

([11]) Verordening (EG) nr. 1466/97 van de Raad van 7 juli 1997 over versterking van het toezicht op begrotingssituaties en het toezicht op en de coördinatie van het economisch beleid (PB L 209 van 2.8.1997, blz. 1, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/1997/1466/oj).

([12]) Aanbeveling van de Raad van 12 juli 2022 over het nationale hervormingsprogramma 2022 van Letland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2022 van Letland (PB C 334 van 1.9.2022, blz. 112).

([13]) Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie bedraagt de potentiële outputgroei op middellange termijn van Letland, die wordt gebruikt als maatstaf voor de begrotingskoers, in 2023 nominaal 7,6 %, op basis van de gemiddelde reële potentiële groei over tien jaar en de bbp-deflator van 2023.

([14]) De begrotingskoers wordt afgemeten aan de jaarlijkse verandering in de onderliggende begrotingssituatie van de overheid. Op basis daarvan wordt de economische impuls beoordeeld die uitgaat van het begrotingsbeleid — zowel het op nationaal niveau gefinancierde beleid als het beleid dat uit de begroting van de Unie wordt gefinancierd. De begrotingskoers wordt gemeten als het verschil tussen i) het groeipotentieel op middellange termijn en ii) de verandering in de primaire uitgaven (discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde niet meegerekend), exclusief de tijdelijke COVID-19-crisismaatregelen, maar inclusief de uitgaven gefinancierd door niet terug te betalen steun (subsidies) in het kader van de faciliteit en andere Uniefondsen.

(ongerekend discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde) in 2023 leverde een expansieve bijdrage aan de begrotingskoers van 1,1 % van het bbp op. Daarin zijn de met 0,4 % van het bbp verlaagde kosten van de gerichte noodsteunmaatregelen voor huishoudens en bedrijven die het kwetsbaarst zijn voor energieprijsstijgingen meegerekend. De expansieve bijdrage van nationaal gefinancierde netto primaire lopende uitgaven in 2023 was dus niet toe te schrijven aan de gerichte noodmaatregelen voor huishoudens en bedrijven die het meest kwetsbaar zijn voor stijgingen van de energieprijzen. De expansieve groei van de nationaal gefinancierde primaire lopende uitgaven (ongerekend discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde) was toe te schrijven aan verhogingen van de lonen in de publieke sector en sociale uitkeringen. Al met al was de groei van de nationaal gefinancierde primaire lopende uitgaven in 2023 niet in overeenstemming met de aanbeveling van de Raad van 12 juli 2022. In 2023 bedroegen de met subsidies uit hoofde van de faciliteit en andere Uniefondsen gefinancierde uitgaven 1,5 % van het bbp. De nationaal gefinancierde investeringen bedroegen 3,3 % van het bbp in 2023, een jaarlijkse daling van 0,1 procentpunt ten opzichte van 2022. Letland financierde aanvullende investeringen via de faciliteit en andere Uniefondsen. Het deed overheidsinvesteringen voor de groene en de digitale transitie en voor energiezekerheid, bijvoorbeeld de aankoop van elektrische voertuigen voor het openbaar vervoer, de verbetering van de energie-efficiëntie in appartementsgebouwen en bedrijfspanden, de modernisering van de elektriciteitstransmissie- en -distributienetwerken, de centralisering van de governance van digitale platforms en systemen in de overheidssector, de ontwikkeling van digitale vaardigheden en de digitalisering van processen in bedrijven, de ontwikkeling van breedbandinfrastructuur en de bevordering van digitalisering in de onderwijssector. Die overheidsinvesteringen zijn grotendeels uit de faciliteit en andere Uniefondsen gefinancierd.

(12) In het stabiliteitsprogramma 2024 wordt in het macro-economische scenario dat aan de begrotingsprognoses ten grondslag ligt, uitgegaan van een reële bbp-groei van 1,4 % in 2024 en 2,9 % in 2025, terwijl de inflatie, gemeten aan de hand van het geharmoniseerd indexcijfer van de consumptieprijzen (GICP), wordt geraamd op 1,6 % in 2024 en 2,5 % in 2025. Het overheidstekort zal met het huidige beleid ([15]) in het stabiliteitsprogramma 2024 naar verwachting stijgen tot 2,9 % van het bbp in 2024 en dalen tot 2,7 % van het bbp in 2025, terwijl de overheidsschuldquote zal toenemen tot 45,2 % eind 2024 en 46,3 % eind 2025. Na 2025 daalt het overheidstekort tot 2,2 % van het bbp in 2026, 2,0 % van het bbp in 2027 en 1,7 % van het bbp in 2028. Het overheidssaldo blijft gedurende de looptijd van het programma dus onder de in het Verdrag vastgelegde referentiewaarde van 3 % van het bbp. De overheidsschuldquote zal op haar beurt na 2025 naar verwachting dalen tot 46,2 % van het bbp in 2026, stijgen tot 48,8 % in 2027 en dalen tot 48,2 % in 2028.

(13) Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie zal het reële bbp groeien met 1,7 % in 2024 en 2,6 % in 2025 en zal de inflatie, gemeten aan de hand van het GICP, in 2024 1,6 % en in 2025 2,0 % bedragen.

(14) Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie zal het overheidstekort in 2024 2,8 % van het bbp bedragen, terwijl de overheidsschuldquote tegen eind 2024 zal stijgen tot 44,5 %. In 2024 zal het effect van de volledige uitfasering van energiegerelateerde maatregelen tegen eind 2023 ruimschoots worden gecompenseerd door extra uitgaven voor de verhoging van de overheidssalarissen voor leerkrachten en administratie, gezondheidszorg en onderwijs en aanvullende betalingen aan gepensioneerden. De ontwikkeling van technische infrastructuur aan de grens van het land zal bijdragen tot een stijging van de uitgaven voor overheidsinvesteringen. De invoering van voorafbetalingen voor de vennootschapsbelasting in de financiële sector en een verhoging van de tarieven voor verschillende accijnsproducten en van dividenduitkeringen van staatsbedrijven zullen naar verwachting een bescheiden stijging van de inkomsten opleveren. Volgens de ramingen van de Commissie is de begrotingskoers in 2024 expansief (0,9 % van het bbp).

(15) Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie zullen in 2024 uitgaven ten belope van 1,6 % van het bbp worden gefinancierd met niet terug te betalen steun ("subsidies") uit hoofde van de faciliteit, tegenover 0,4 % van het bbp in 2023. De met subsidies uit hoofde van de faciliteit gefinancierde uitgaven zullen hoogwaardige investeringen en productiviteitsverhogende hervormingen mogelijk maken zonder dat dit rechtstreekse gevolgen heeft voor het overheidssaldo of de overheidsschuld van Letland.

(16) Op 14 juli 2023 heeft de Raad Letland aanbevolen ([16]) een voorzichtig begrotingsbeleid te voeren, met name door de nominale stijging van de nationaal gefinancierde netto primaire uitgaven ([17]) in 2024 te beperken tot maximaal 3,0 %. De lidstaten is verzocht er bij het uitvoeren van hun begroting 2023 en het opstellen van hun ontwerpbegrotingsplannen voor 2024 rekening mee te houden dat de Commissie aan de Raad zou voorstellen om

([15]) Volgens het stabiliteitsprogramma 2024 zal het begrotingstekort in 2025 volgens het huidige beleid 0,5 procentpunten hoger liggen dan de tekortdoelstelling van het stabiliteitsprogramma 2024. Het stabiliteitsprogramma 2024 bevat geen details over beleidsmaatregelen die moeten worden genomen om ervoor te zorgen dat de tekortdoelstellingen worden gehaald.

([16]) Aanbeveling van de Raad van 14 juli 2023 over het nationale hervormingsprogramma 2023 van Letland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2023 van Letland (PB C 312 van 1.9.2023, blz. 125).

([17]) Netto primaire uitgaven worden gedefinieerd als nationaal gefinancierde uitgaven ongerekend i) discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde, ii) rente-uitgaven, iii) conjuncturele werkloosheidsuitgaven en iv) eenmalige en andere tijdelijke maatregelen.

op een tekort gebaseerde buitensporigtekortprocedures in te leiden op basis van de begrotingsresultaten voor 2023. Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie nemen de nationaal gefinancierde netto primaire uitgaven van Letland in 2024 toe met 4,9 %, hetgeen meer dan de aanbevolen maximale groei is. Deze overschrijding van de aanbevolen maximale groei van de nationaal gefinancierde netto primaire uitgaven komt neer op 0,7 % van het bbp in 2024. De netto primaire uitgaven in 2023 waren echter lager dan ten tijde van de aanbeveling van de Raad van 14 juli 2023 werd verwacht (verschil van 0,9 % van het bbp). Aangezien de aanbeveling voor 2024 als groeipercentage werd geformuleerd, moet bij de beoordeling van de naleving derhalve ook het basiseffect van 2023 in aanmerking worden genomen. Indien de netto primaire uitgaven in 2023 gelijk zouden zijn geweest aan die welke ten tijde van de aanbeveling van de Raad van 14 juli 2023 werden verwacht, zou het resulterende groeipercentage van de netto primaire uitgaven in 2024 0,2 % van het bbp onder het aanbevolen groeipercentage hebben gelegen. Al met al bestaat volgens de beoordeling het risico dat de nationaal gefinancierde netto primaire uitgaven niet volledig in overeenstemming zijn met hetgeen de Raad heeft aanbevolen.

(17) Bovendien heeft de Raad Letland aanbevolen om de geldende noodsteunmaatregelen voor energie in 2023 en 2024 zo snel mogelijk af te bouwen, en de daarmee samenhangende besparingen te gebruiken om het overheidstekort terug te dringen. De Raad heeft voorts aanbevolen dat, indien hernieuwde stijgingen van de energieprijzen nieuwe of voortgezette steunmaatregelen vereisen, Letland ervoor zou moeten zorgen dat dergelijke steunmaatregelen gericht zijn op de bescherming van kwetsbare huishoudens en bedrijven, budgettair haalbaar zijn, en stimulansen voor energiebesparing behouden. Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie bedragen de nettobegrotingskosten ([18]) van de noodsteunmaatregelen voor energie naar raming 1,0 % van het bbp in 2023 en 0,0 % in 2024 en 2025. Indien de daarmee gepaard gaande besparingen worden gebruikt om het overheidstekort terug te dringen, zoals aanbevolen door de Raad, zouden deze prognoses een begrotingsaanpassing van 1,0 % van het bbp in 2024 impliceren, terwijl de nationaal gefinancierde netto primaire uitgaven ([19]) in dat jaar zorgen voor een contractieve bijdrage aan de begrotingskoers ten belope van 0,5 % van het bbp. De noodsteunmaatregelen voor energie werden in 2023 en 2024 afgebouwd. Dit is in overeenstemming met de aanbeveling van de Raad. De daarmee samenhangende besparingen zullen naar verwachting echter niet volledig worden gebruikt om het overheidstekort terug te dringen. Het risico bestaat dat dit niet in overeenstemming is met de aanbeveling van de Raad.

(18) Daarnaast heeft de Raad Letland aanbevolen om nationaal gefinancierde overheidsinvesteringen in stand te houden en te zorgen voor een doeltreffende absorptie van subsidies uit hoofde van de faciliteit en van andere Uniefondsen, met name om de groene en de digitale transitie te bevorderen. Volgens de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie zullen de nationaal gefinancierde overheidsinvesteringen naar verwachting toenemen van 3,3 % van het bbp in 2023 tot 3,4 % van het bbp in 2024. Dit is in overeenstemming met hetgeen de Raad heeft aanbevolen.

(19) Op basis van de beleidsmaatregelen die op de afsluitdatum van de voorjaarsprognoses 2024 van de Commissie bekend waren en bij ongewijzigd beleid, wordt in 2025 een overheidstekort van 2,9 % van het bbp verwacht. De overheidsschuldquote stijgt volgens het plan tot 46,3 % eind 2025. De stijging van de schuldquote in 2025 is voornamelijk het gevolg van een positieve stock-flow adjustment en het overheidstekort.

(20) De belastinginkomsten van Letland als percentage van het bbp blijven aanzienlijk onder het Uniegemiddelde, waardoor de middelen voor openbare diensten, met name voor gezondheidszorg en sociale bescherming, beperkt zijn. In 2022 daalde het aandeel van de belastinginkomsten tot 30,3 % van het bbp (tegenover 40,2 % van het bbp in de Unie), het laagste niveau van de afgelopen 3 jaar. Wat betreft de belastinggebieden die minder nadelig zijn voor de groei, met name de belasting op kapitaal en onroerend goed, scoort Letland nog steeds onder het Uniegemiddelde. De inkomsten uit de vennootschapsbelasting herstellen zich geleidelijk na de scherpe neerwaartse correctie na de hervorming van 2018. De kadastrale hervorming om de huidige marktwaarden tot uiting te laten komen in de onroerendgoedbelasting is nog niet goedgekeurd, maar er wordt wel gewerkt aan een betere methode voor de kadastrale taxatie. De relatief lage inkomsten uit de belasting op arbeid, ondanks de relatief hoge belastingtarieven, wijzen erop dat er potentieel is om de inkomsten uit belastingen op arbeid te verhogen. Dit vereist aanhoudende inspanningen om de naleving van de belastingwetgeving te verbeteren en de economische activiteit van de schaduweconomie naar de formele economie te verschuiven. Ondertussen blijven de armoede en de inkomensongelijkheid in Letland hoog. Letland heeft van de lidstaten van de Unie een van de hoogste percentages mensen die met armoede en sociale uitsluiting worden bedreigd, een van de hoogste armoederisico's voor ouderen en sommige van de laagste pensioenen in vergelijking met de lonen. Bovendien ligt de inkomensongelijkheid nog steeds aanzienlijk boven het Uniegemiddelde. De ongelijke sociale steun op gemeentelijk niveau, de slechte kwaliteit en de beperkte beschikbaarheid van bestaande sociale huisvesting en de aanzienlijke sociaal-economische verschillen tussen regio's blijven uitdagingen vormen voor de sociale inclusie en de arbeidsmarkt. De overheidsuitgaven

([18]) Het cijfer geeft het niveau weer van de jaarlijkse begrotingskosten van die maatregelen, inclusief inkomsten en uitgaven en, in voorkomend geval, ongerekend de inkomsten uit belastingen op uitzonderlijke winsten van energieleveranciers.

([19]) Deze bijdrage wordt gemeten als de verandering in primaire overheidsuitgaven ongerekend i) incrementele begrotingsgevolgen van discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde, ii) eenmalige maatregelen, iii) conjuncturele werkloosheidsuitgaven en iv) uitgaven gefinancierd met niet terug te betalen steun (subsidies) in het kader van de faciliteit en andere fondsen van de Unie, ten opzichte van de gemiddelde potentiële nominale bbp-groei op middellange termijn (tien jaar), uitgedrukt als een verhouding tot het nominale bbp.

voor gezondheidszorg in Letland behoren nog steeds tot de laagste in de Unie, wat leidt tot een hoog niveau van onvervulde zorgbehoeften en zwakke gezondheidsresultaten. De afgelopen jaren zijn de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg en sociale steun tijdelijk gestegen tegen de achtergrond van crisissteun tijdens de pandemie en andere aanvullende begrotingstoewijzingen op ad-hocbasis. Volgens de begroting 2024 zullen de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg echter dalen tot het niveau van 2020 (4,7 % van het bbp) en zullen de uitgaven voor sociale bescherming dalen tot onder het niveau van 2020 (12,4 % van het bbp gepland in 2024, tegen 13,3 % in 2020). De middellangetermijnplannen voorzien in een verdere vermindering van de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg, die in 2028 zouden dalen tot 4,1 %, terwijl de overheidsuitgaven voor sociale bescherming naar verwachting geleidelijk zullen stijgen tot 13,8 % van het bbp in 2028.

(21) Overeenkomstig artikel 19, lid 3, punt b), van Verordening (EU) 2021/241 en criterium 2.2 van bijlage V bij die verordening bevat het herstel- en veerkrachtplan een uitgebreide reeks elkaar versterkende hervormingen en investeringen die uiterlijk in 2026 moeten zijn uitgevoerd. Verwacht wordt dat die hervormingen en investeringen helpen bij het doeltreffend aanpakken van alle of een aanzienlijk deel van de uitdagingen die in de desbetreffende landspecifieke aanbevelingen zijn vastgesteld. Om het concurrentievermogen van Letland op lange termijn te stimuleren door middel van de groene en de digitale transities, en tegelijk sociale rechtvaardigheid te waarborgen, is het van essentieel belang om binnen deze krappe termijn snel werk te maken van de doeltreffende uitvoering van het herstel- en veerkrachtplan, met inbegrip van het REPowerEU-hoofdstuk. Om uiterlijk in augustus 2026 de toezeggingen van het herstel- en veerkrachtplan na te komen, is het voor Letland van essentieel belang om de uitvoering van de hervormingen en de investeringen voort te zetten. De systematische betrokkenheid van lokale en regionale autoriteiten, sociale partners, het maatschappelijk middenveld en andere relevante belanghebbenden blijft belangrijk om te zorgen voor een breed gevoelde verantwoordelijkheid voor de succesvolle uitvoering van het herstel- en veerkrachtplan.

(22) In het kader van de tussentijdse evaluatie van de cohesiebeleidsprogramma's moet Letland overeenkomstig artikel 18 van Verordening (EU) 2021/1060 van het Europees Parlement en de Raad ([20]) elk programma ondersteund door het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO), het Europees Sociaal Fonds Plus (ESF+), het Cohesiefonds en het Fonds voor een rechtvaardige transitie uiterlijk in maart 2025 toetsen aan onder meer de uitdagingen zoals benoemd in de landspecifieke aanbevelingen 2024, en zijn nationale energie- en klimaatplan. Die toetsing vormt de basis voor de definitieve toewijzing van de financiering van de Unie die in elk programma is opgenomen. Letland heeft vooruitgang geboekt bij de uitvoering van de cohesiebeleidsprogramma's en de Europese pijler van sociale rechten, maar er blijven uitdagingen bestaan en er blijft sprake van aanzienlijke regionale verschillen tussen de hoofdstad Riga en de rest van Letland, met name Latgale in het oosten. Een snellere uitvoering van de programma's van het cohesiebeleid is van cruciaal belang. De in de cohesiebeleidsprogramma's overeengekomen prioriteiten blijven relevant. Het is belangrijk ondersteuning te bieden voor het vermogen van bedrijven om te innoveren en te digitaliseren om de productiviteit te verhogen. Het ondersteunen van energie-efficiëntiemaatregelen in gebouwen en bedrijven blijft een prioriteit. Het is evenzeer belangrijk te zorgen voor tijdige gelijke toegang tot gezondheidsdiensten en -infrastructuur, sociale diensten van goede kwaliteit, met inbegrip van sociale huisvesting, en de overgang naar zelfstandig wonen en gemeenschapsgebaseerde zorg voort te zetten. Activering, omscholing en bijscholing van werklozen en stimulering van de arbeidsmarktparticipatie van ondervertegenwoordigde groepen blijven een prioriteit. Het verbeteren van de kwaliteit en inclusiviteit van het onderwijs in combinatie met bij- en omscholing van de volwassen bevolking moet worden voortgezet. In het kader van de tussentijdse evaluatie van de programma's van het cohesiebeleid moet specifiek aandacht worden besteed aan de bestaande regionale verschillen en het waarborgen van een adequaat investeringsniveau op het gebied van materiële deprivatie (met inbegrip van voedselhulp en materiële bijstand). Letland zou ook het platform voor strategische technologieën voor Europa, dat is vastgesteld bij Verordening (EU) 2024/795 van het Europees Parlement en de Raad ([21]), kunnen gebruiken om de transformatie van de industrie te ondersteunen, met de nadruk op slimme en hernieuwbare energie (bv. windenergieparken op zee) indien internationale investeerders belangstelling hebben, alsook op een kennisintensieve bio-economie en biotechnologie.

(23) Naast de economische en sociale uitdagingen die met het herstel- en veerkrachtplan en andere Uniemiddelen worden aangepakt, heeft Letland te maken met verschillende extra uitdagingen in verband met het ondernemingsklimaat, het tekort aan arbeidskrachten en vaardigheden en de transitie naar schone energie en een groene economie.

([20]) Verordening (EU) 2021/1060 van het Europees Parlement en de Raad van 24 juni 2021 houdende gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds Plus, het Cohesiefonds, het Fonds voor een rechtvaardige transitie en het Europees Fonds voor maritieme zaken, visserij en aquacultuur en de financiële regels voor die fondsen en voor het Fonds voor asiel, migratie en integratie, het Fonds voor interne veiligheid en het Instrument voor financiële steun voor grensbeheer en visumbeleid (PB L 231 van 30.6.2021, blz. 159, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2021/1060/oj).

([21]) Verordening (EU) 2024/795 van het Europees Parlement en de Raad van 29 februari 2024 tot oprichting van het platform voor strategische technologieën voor Europa (STEP) en tot wijziging van Richtlijn 2003/87/EG en Verordeningen (EU) 2021/1058, (EU) 2021/1056, (EU) 2021/1057, (EU) nr. 1303/2013, (EU) nr. 223/2014, (EU) 2021/1060, (EU) 2021/523, (EU) 2021/695, (EU) 2021/697 en (EU) 2021/241 (PB L, 2024/795, 29.2.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/795/oj).

(24) Met 14,9 % van het bbp in 2022 liggen de bedrijfsinvesteringen in Letland iets onder het niveau van Estland met 16,5 % van het bbp en iets hoger dan de 13,1 % van het bbp in Litouwen. Het niveau van de netto particuliere investeringen is echter nog steeds een van de laagste in de Unie, namelijk 0,5 % in de afgelopen 5 jaar, tegenover een Uniegemiddelde van 3,5 %. Uit de resultaten van de investeringsenquête van de Europese Investeringsbank van 2023 blijkt dat particuliere investeringen worden beïnvloed door grote onzekerheid, het gebrek aan gekwalificeerd personeel en hoge energiekosten. In 2023 beschouwde 77 % van de Letse ondernemingen de regelgeving voor bedrijven als een langetermijnbelemmering voor investeringen, een van de hoogste percentages in de Unie. Bovendien was de kredietverlening door banken zwak, wat een verdere belemmering vormde voor bedrijfsinvesteringen. Kleine en middelgrote ondernemingen vinden het bijzonder moeilijk om krediet te krijgen. Dit is deels te wijten aan hun hogere kredietrisico, maar ook aan de hoge kredietkosten, strenge zekerheidsvereisten en administratieve lasten. De banksector is geconcentreerd, wat leidt tot zwakke concurrentie tussen banken, een van de factoren achter de hoge rentetarieven. Verdere inspanningen om de concurrentie in de banksector te vergroten, onder meer door een grotere transparantie van de rentetarieven en andere kosten in verband met leningen, zouden de kredietverlening op middellange termijn bevorderen. Bovendien zouden overheidskrediet- en -garantieregelingen voor strategisch belangrijke investeringsgebieden zoals de groene transitie en regionale ontwikkeling de daadwerkelijke concurrentie op de bankenmarkt kunnen vergroten. Bovendien zou het stimuleren van de beschikbaarheid van andere financieringsbronnen dan banken nuttig zijn voor bedrijfsinvesteringen. De schaduweconomie is al lang een probleem voor het ondernemingsklimaat, en belemmert investeringen, de ontwikkeling van vaardigheden en daarmee het concurrentievermogen op lange termijn. Volgens Letse bedrijfsorganisaties verstoort de schaduweconomie de concurrentie en zorgt de schaduweconomie ervoor dat bedrijven worden gestimuleerd om klein te blijven. De prevalentie van de schaduweconomie en de zwakke bedrijfsbalansen vormen volgens de Letse banken bovendien een belangrijk obstakel voor een hogere kredietverlening aan bedrijven.

(25) Het tekort aan arbeidskrachten en vaardigheden in Letland neemt toe. In combinatie met demografische uitdagingen en de afname van de beroepsbevolking vormt dit een uitdaging voor het concurrentievermogen van het land. In 2023 deden de grootste tekorten aan arbeidskrachten zich voor in wetenschap, technologie, engineering en wiskunde (STEM), sectoren die zeer relevant zijn voor productiviteitswinsten, alsook in de groene en de digitale transitie. Tegen 2030 worden de voornaamste tekorten verwacht in engineering, productie en bouw, wetenschap, wiskunde en informatietechnologie. Daarnaast heeft Letland nog steeds te kampen met tekorten in de gezondheidszorg en de sociale zorg. Het gebrek aan geschoolde arbeidskrachten wordt door 91 % van de Letse bedrijven genoemd als een belemmering voor investeringen, wat boven het Uniegemiddelde van 81 % ligt. Het lage percentage afgestudeerden in technologie, engineering en wetenschap en het daaruit voortvloeiende gebrek aan onderzoekers op die gebieden, vormen een van de belangrijkste belemmeringen voor de versterking van de Letse onderzoeks- en innovatiecapaciteit, met name in de particuliere sector. Hoogwaardige onderwijs- en opleidingsstelsels die zijn afgestemd op de veranderende behoeften van de arbeidsmarkt, doelgerichte bij- en omscholingsmaatregelen en betere arbeidsomstandigheden zijn van cruciaal belang om de tekorten aan arbeidskrachten en vaardigheden te verminderen, het concurrentievermogen van het land te verbeteren en de digitale en groene transitie te stimuleren. Hoewel recente hervormingen beroepsonderwijs en -opleiding flexibeler en aantrekkelijker hebben gemaakt, zijn verdere inspanningen nodig om het opleidingsaanbod te moderniseren en te verbeteren. Om het onbenutte aanbod aan arbeidskrachten te ontsluiten, moeten opleidingsmaatregelen toegankelijk zijn, ook voor laaggeschoolde werknemers en in alle regio's.

(26) Het percentage energie uit hernieuwbare bronnen in Letland is een van de hoogste in de Unie. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de productie van elektriciteit uit waterkrachtcentrales en het grootschalige gebruik van biomassa, voornamelijk in de verwarmingssector. Er is ruimte om de hernieuwbare-energiemix van het land verder te diversifiëren. In 2022 en 2023 steeg de geïnstalleerde capaciteit voor zonne- en windenergie in Letland, maar deze capaciteit blijft aanzienlijk lager dan in Estland en Litouwen. Om zijn aandeel hernieuwbare energie in het eindverbruik van energie te verhogen, zou Letland er met name baat bij hebben om in te zetten op wind- en zonne-energie en de productie uit deze bronnen op te voeren. Ondanks enkele beperkte maatregelen die in het kader van het nationale herstel- en veerkrachtplan zijn gepland, zijn extra inspanningen nodig om de resterende belemmeringen bij het verlenen van vergunningen voor de bouw of installatie van installaties voor de opwekking van wind- en zonne-energie weg te nemen. Bovendien zou Letland verdere maatregelen kunnen nemen om flexibiliteit aan de vraagzijde te bevorderen, zoals meer inzetten op energieopslag in handen van eindverbruikers en deelname aan gedistribueerde energiebronnen en aan balancerings- en flexibiliteitsdiensten. Ook zouden de rollen van bepaalde spelers op de energiemarkt, zoals aggregatoren van de kleinschalige vraag, duidelijk kunnen worden omschreven. Los daarvan overschrijden de aanvragen voor vergunningen om installaties voor de opwekking van hernieuwbare energie op het net aan te sluiten aanzienlijk de beschikbare capaciteit van het elektriciteitsnet, en daarom is de afgifte van nieuwe vergunningen sinds juli 2023 stopgezet. Hieruit blijkt dat er ruimte is voor verdere regelgeving.

(27) Letland moet sneller vooruitgang boeken in de richting van een circulaire economie om de doelstellingen van de Unie op het gebied van de circulaire economie te verwezenlijken. De indicatoren voor duurzame economische groei liggen onder het Uniegemiddelde en de materiële voetafdruk van het land wordt groter. Letland presteert gemiddeld op het gebied van eco-innovatie en zou baat hebben bij het versnellen van de invoering van circulaire

bedrijfsmodellen en het stimuleren van investeringen in eco-innovatie om de hulpbronnenefficiëntie en het concurrentievermogen te vergroten. Letland heeft vooruitgang geboekt met zijn afvalbeheersysteem, maar stort nog steeds meer dan de helft van zijn stedelijk afval.

(28) Aangezien de economieën van de lidstaten van de eurozone in hoge mate met elkaar zijn verweven en zij collectief bijdragen tot de werking van de economische en monetaire unie, heeft de Raad in 2024 de lidstaten van de eurozone aanbevolen actie te ondernemen, onder meer door middel van hun herstel- en veerkrachtplannen, teneinde uitvoering te geven aan de Aanbeveling van 2024 over de eurozone. Voor Letland dragen de aanbevelingen 1, 2, 3 en 4 bij tot de uitvoering van de eerste, tweede, derde en vierde aanbeveling die zijn vastgesteld in de Aanbeveling van 2024 over de eurozone.

BEVEELT AAN dat Letland in 2024 en 2025 de volgende acties onderneemt:

1. het budgettair-structurele plan voor de middellange termijn tijdig indienen; in overeenstemming met de vereisten van het hervormde stabiliteits- en groeipact de groei van de netto-uitgaven ([22]) in 2025 beperken tot een percentage dat verenigbaar is met, onder meer, de doelstelling om het overheidstekort onder de in het Verdrag vastgestelde referentiewaarde van 3 % van het bbp te houden en de overheidsschuld op een prudent niveau te houden op de middellange termijn; de belastinggrondslag uitbreiden, ook voor kapitaal en onroerend goed, en de toereikendheid van de gezondheidszorg en de sociale bescherming versterken;
2. snelle en doeltreffende uitvoering blijven geven aan het herstel- en veerkrachtplan, met inbegrip van het REPowerEU-hoofdstuk, en ervoor zorgen dat de hervormingen en investeringen uiterlijk in augustus 2026 tot een goed einde zijn gebracht; de uitvoering van de cohesiebeleidsprogramma's versnellen; bij de tussentijdse evaluatie van die programma's aandacht blijven besteden aan de overeengekomen prioriteiten, actie ondernemen om de aanhoudende verschillen en ongelijkheden aan te pakken en daarbij de mogelijkheden die het platform voor strategische technologieën voor Europa biedt om het concurrentievermogen te verbeteren in overweging nemen;
3. het ondernemingsklimaat verbeteren door de administratieve en regelgevingslasten voor ondernemingen te verminderen en de toegang tot financiering voor kleine en middelgrote ondernemingen te verbeteren, onder meer door middel van overheidskrediet- en -garantieregelingen die erop gericht zijn investeringen van strategisch belang te vergemakkelijken en de concurrentie op de financiële markten te stimuleren; tekorten aan arbeidskrachten en vaardigheden aanpakken, met name in STEM en in andere specialisaties die nodig zijn voor de groene en digitale transitie, alsook in de sociale en de gezondheidszorg, onder meer door middel van gerichte bij- en omscholing en betere arbeidsomstandigheden;
4. de uitrol van wind- en zonne-energie versnellen door de vergunningsprocedures te verbeteren en flexibiliteit aan de vraagzijde te bevorderen; de overgang naar een circulaire economie bevorderen door middel van eco-innovatie en praktijken voor duurzaam beheer van hulpbronnen.

Gedaan te Luxemburg, 21 oktober 2024.

Voor de Raad

De voorzitter

NAGY I.

([22]) Overeenkomstig artikel 2, punt 2), van Verordening (EU) 2024/1263 wordt verstaan onder "netto-uitgaven": de overheidsuitgaven ongerekend rente-uitgaven, discretionaire maatregelen aan de ontvangstenzijde, uitgaven voor programma's van de Unie die volledig met inkomsten uit Uniefondsen worden gefinancierd, nationale uitgaven voor medefinanciering van door de Unie gefinancierde programma's, cyclische elementen van de uitgaven voor werkloosheidsuitkeringen, en eenmalige en andere tijdelijke maatregelen.